

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

XXI.

GÁTŐRÉKNÉL

Néha magára kell maradjon az ember. Legalább gondolkozhat. Nem olyan nagy szégyen. Rohan velünk az élet. Néha mellettünk. Fortyog, mint a fővő kása. Egy-egy pofa levegőért, egy zajtalan percért néha laposkúszásban óvakodunk ki a városból. Hogy valami épkezláb mondatot partra révészeljünk. Most is gondolkozhatom, elszaladtak mellőlem az emberek. Üldögélek egy fatuskón, Kálmán bácsi teremtő munkájában gyönyörködve. A gazdaasszony odabent szítal, a gátőr fűt, füstöl a kémény. Julcsi ellillant fürdeni.

A gátórház most tűnik fel nekem. Pedig a Tisza-part letről fölig teli ilyen készütségekkel. Öt-nyolc kilométerekre esik belőlük egy. Szerények, ha nem is szégyényesek. Hasonlítanak is egymásra, mivel rendeltetésük szerint a mindenkori benne lakó a gátakat őrzi.

A ház a mentett oldalról kucorog a töltés tövében. De nem valami szerencsétlen menekült módjára. Módos kerttel, belsőséggel, fő- és melléképulettekkel. Mindenem a kincstár keze nyoma látszik.

Az őr kötelmei közé tartozik, hogy a birodalmában levő terület minden póklyukat észrevételezze. És az ürgékét, vakondokokét. Az őr valóságos basája területének olyankor is, ha a Tisza a nagy nyári melegekben lustán fekszi meg kiapadt mederágját. Tud minden fűszálról, motolni való fűzfáról, szederindás kácsaköltő helyről, bercelről, rókakotorékról, függő cinkefészekről. Tudja a szénaboglyák számát, a rőzsekazlakét, a karók garmadáit, a cölöpök boksáit. És a szerszámzatokat sem csak számaik, neveik után ismeri, de tenyere megkóstolta mindet. A furkókat, csákányokat, ásókat, gombos végű vasvillákat. Ismerőse raktárban himbálódzó viharlámpák mindegyike, a gumicsizmák, esőkabátok, mentőládák, szurkos fáklyák, festett ladikok éppúgy, ahogy tudja a fészkelő rigók füttyét, a süvöltők érkezését, a csergő szarkák szokásait, a fakopáncsok játékait. Mindez személyes világának örök tartozéka.

A természet ölen él. Talán mint Münchhausen, a fű növést is hallja. Számára a tavaszt a pinty ezüst csengettyűző szava parancsolja elő. Ilyenkor odalent a faluszéleken tüzek gyúlnak, fiatalok nagy zsivalygásokkal ugrálják keresztül, hogy torokfájástól, bajtól, bolhától szabaduljanak. Az északi szél ennek a tűznek erejétől veszti el hatalmát, most kezd erőre kapni a nap, amint arany sugarainak korbácsával visszaparancsolja a telet. Útsei nyomán kirongyosolódik a hó, s ez a jel Bálint nap körül a madarak házasságának kezdete. Nekiindulnak a házi tollasok, a libák, jércek, kácsák. Ilyenkor már megszólal a pacsirta:

Dicső, dicső kikelet, kikelet,
Kivirít a világ,
Mind...

A madár szavát nemcsak a gátőr, a tájban lakozó nép is érti. Ezek tudják, hogyan lesz a makkból tölgyes, bükkös. De ha megkérdem tudásuk forrását, hüvelykujjal böknék fölfelé.

— Isten tudja csak, aki a világ fájánál is magasabban lakik, a csillaglyukas egekben!

Amikor a farsangi multságok lángja elalszik, kitakaróznak a homokbuckák, dombok, halmok. Terített asztallal várják az érkezőket. Az örökké vidáman pöszörgő szélfúrók szerelmesen csatognak a galériaerdő fái között, fogadják a rívó ágakon ficáncoló mellényes szürkebegyet. Itthon van már a csil csal fűzike, a rozsdafarkú meg a nagy zsvivalyú seregélycsapat.

A nyírfák kérge alatt megindul, kicsordul az életlé. És aranyat nevet a somfa, a nyírvizes réteken előpattognak a gólyahír. Barkás ágfüzérek bámulják magukat a surranva siető patakok, állóvizek tükreiben. A gátőr tudja a süvöltők járó útjait, varjak időváltozást jósoló károgását, az orrvadászokat, hurokvetőket.

Kertje kapujától kitaposott gyalogösvény vezet a mindennap kétszer látogatott vízmércéhez. A leolvasott számokat fölírja, valahová, valakinek megtelefonálja. Hatósági ember.

Veszélyben, amikor partbirodalmán sok ember dolgozik, ő a munkavezető. Hatósági mivoltát löfegyver hangsúlyozza. Szolgálat közben egyenruha. Régebben kardot hordtak. Nehéz, késszerű fegyvert. Régebben a gátőr nagyobb valakinek számított a vasúti baktérnél is. Pedig a szegényemberek tömegeinek az is elérhetetlen kívánságnak számított. Soha nem tudták megfejtetni, hogy is juthat valaki ilyen ezer jót jelentő paradicsomba. Víz mellett lakni, különben is mindenkor a teljes életet jelentette. És most maga az állam adja élettejjel teli csöcsét a gátőr szájába. A karbantartott házfödéltől kezdve a kicsi, de minden hónapban biztosan csörrenő pénzcsékekig. Tehén és egyéb jószágtartás. A fűvellő partok legszebbjei az övéi. És a szomszédok simulékony, kézre járó jósága. Egy-egy napszámos lehetőségért. És barát a rendőr, a vizen járó hajós, tutajos, halász.

Százévnnyi napilap hirdetésrovatára visszarávedezve, egy szemet sem emlékszem, hogy valaha is gátőri állást hirdettek volna. Kerestek szappanfőzőt, cipőpucolót, malterhordót, kubikust, kazánfűtőt, béltisztítót, de gátőrt soha.

A gátőri sarzsi ma is fejedelmi életmódnak minősül. Messziről. Amíg nincs baj. Akár évekig, ha addig nincs baj. De ha baj van, a gátőr hónapokig, éjjel-nappal talpon. Amikor jön a Tisza az adóért. Ha engedik, beszedi irtalom nélkül. Ilyenkor befizet a gátőr a paradicsomi Adám életvitelért hét tetejével.

A tisztességesen dolgozó, garasát őrző, forgató gátőr nyugdíjáig akár házat is ragaszthat abban a valamelyik közeli faluban, ahonnét leginkább a harangszó szolgál ki hozzá évtizedeken által.

Ideje van arra gondolni, amikor az élet kiüti kezéből a szerszámot. Hogy majd akkorára házhíj legyen a feje fölött. Ehhez sokodalúság kell. Dolgosság, szemesség, parancsolni tudás. Ezeket évtizedeken át rendszeresen művelni. Ahogy a súlyemelők teszik. Gyakorolnak, ha vasvilla hullik, akkor is. Nem úgy születnek, hogy na, begyantázom a kezem, fölkapom a legnehezebb vackot, lyukat ütök vele az égen. Szépen, rendszeresen dolgoznak. Akár a gátőr. Talán talpon állva alszik. Ha zörren a szolgálati telefon, álmából fölverve is tudja, melyik oldalban fűrt a cselőpók. Vészek idején. Amikor birodalma látására gyürközik a Tisza. Amikor erejére kap, megbuggyantva hullámterét, a gátkoronák tetejét nyalja. Ilyenkor elég neki egy őrizetlenül hagyott ürgelyuk. Azon beosonkodik. Előbb lábujjhegyesen. Kicsi víznyelvecs-kéjével csöndben kitágítja, aztán harapja, marja, szaggatja, fúr, ás, mos, öblöz. Reggelre vág magának akkora kaput, a fél országot megúsztatja róla. A gátőr hova szaladhatna előle?

Most? Béke lengi körül a tájat, a gátőrházat. Kéményük pipál. Kenyérnek fűtenek. De most az asszony kijön, felénk halad a léckapun át, szoknyája harangoz lépteire. Kálmán bácsi szavával elébe megy.

— Na, hogy esett benne? — Tudja az öreg, melyik végéről kell verni az éket?

— Úgy hordja, akár a kislánykori.

— Az a jó — mondja Kálmán bácsi, s lecsurgó bajuszát félresöpri kenyérlesője elől.

— De miket beszélek a kislánykoriról — rebben föl az asszony. Úgy értse már, hogy anyám kislánykoromban sütni tanított kenyeret.

— Úgy értem, lelkem, gazdaasszony, ahogy mondja.

Szavával hosszú időre elapadt a gondolatok cseréje.

Talán, mert csiklandós kérdések következhetnek volna? Titkok? Amiket még magának is nehezen mond el az ember gyereke? És van-e olyan? Kell legyen. Mert kérdőjelek vannak. Azok anélkül elapadnának, tán soha meg sem teremtődtek volna. Akkor mindent tudnánk. Pedig fenét sem tudunk. És száz kérdés bizsergő hangyája szaladozik a szám prémjén.

Azt sem tekintem siettemben, mi volt Kálmán bátyónál a végszó, kibököm.

— Meg is puszilják errefelé is?

De előbb beszéltem, az asszony a kislánykorinál tarthat gondolatban. Segíték magamon.

— A kenyeret. Megpuszilják, ha elejtik?

Néz rám az asszony, szájába veszi a mondat selymét.

— Ó, a kenyér mifelénk nagy szó. Mindig is az volt. Az egész életünk szegett kenyér. De amíg kenyerünk van, mindünk van. Nemcsak élelmünk. Jóllakás. Biztonság. Rang is.

Valamikor egy Bunyec nevű aranykezű asztalos került a falunkba. Egyszer a kocsmában összevitakoztak az emberek, Bunyec is beleszólt. Letorkolták az itthoniak, hogy aki bolti kenyeret eszik, az ne beszéljen! Megmérték a rangját.

A kenyér olyan úr, hogy azt ki kell kímélni. Ínségesebb években kolompérral sütik. De tehetségük szerint tesznek hozzá korpát, rozs-, köles- vagy kukoricalisztet. Sokan ismerik a rabkenyeret, a madárlátta kenyeret. Rossz étvágyú gyerekeket falatokra szabdalt, megszalonnázott katonakenyerekkel etették. Asszonyi népek, hogy részegeseknek ne néződjenek, különösen, ha úton jártak, pálinkás kenyérrel éltek. De dugtak a sírós gyerek szájába is ilyet. Jól aludt tőle.

Otthon meg ették az olajos, fokhagymás kenyérszeleteket. Siettünkben gyakori volt asztalunkon a kenyérleves. A kenyérből főzött kávé, tea.

Megpusziltuk-e? A morzsikáját is összesöpörtük a tenyerünk élével.

A gyerek azért kivételezett személy volt mindig a családban. Amíg csöpörödött, egész nap nagy karéj kenyér a kezében. Azt dörmölhette. Az élelmesebbje nem hagyta, hogy a kakas kiegoe a kezéből. De a görhe többször ment be a szánknon, mint a kenyér. Néha úgy megszáradt, olyan volt, mint a kő. Ha főbe vágta volna vele valakit, hát belesántul. Megpusziltuk-e? Sok szép nevű pucortöltővel éltünk, hogy a kenyér ne fogyjon. Az esti sült krumplit pávahúsnak tiszteltük, vagy suszterfánknak. A sült tököt kertészpecsenyének, a pirítós kenyeret huzárrostélyosnak. Ettük a csíramálét, a csicsókat, a káposztatorzsát, a tavasszal zsendülő gyékény gyöngö csíráját. Nagy dologidőben böjtös kosztokon nem élhettünk. A kasza kirángálja az emberből az erőt, annyira, hogy az inát is összefeni. Ilyenkor nem sajnálódik a kenyér. A jó falós, falatos, a jó harapású járja. Reggelire hagymaleves, délre kolbászos kolompér paprikás, vagy paszuly. De már estére bab. Ünnepeken, meg ha valaki betegségből ocsúdott, galamblevest kapott, foszlós bélű kenyeret. Ilyenkor jöttek a paprikások, sülte, szármák. Fonatos kalácsok, rétesek, piték, lepények. Kisebb ünnepeken elment a rongyos kapcaleves, a kútban köttes, meg a kakastejes bodag. Ezekből láthatni, hogy tudtunk mi enni, ha volt miből.

Éppen ma is, hogy kapálási időben járunk, készül a friss kenyér, hozzá a kemence szájában főtt csülkös bableves. Valahogy eltengődünk rajta.

Az utolsó szavakat már elmentében mondta. Vagy dagasztja vagy szakajtja a tésztát. Felváltására a gát tetején jön Zoli négykerék-meghajtású terepjárója. Zajára Tuli Kálmán a fejét sem emeli föl a forgácsok közül. Épp a harmadik teknő kíván-

kozott ki a magatehetetlen fából. Az öreg annyira buzgólkodott, rövid szárú pipája makkjáról csöpögött le a bagólé.

Zoli messziről közénk küldi szavát.

— Te már kész teknővájóvá küzdöd itt föl magad!

— Ha sokáig idejárom, úgy lehet még beletanulok. A tenyerem már régóta bizserreg egy kis fából való teremtés után.

— Hát Juli? — kérdi, de inkább a tekintetével, mint a szavával.

— Úgy dél körül elment fürdeni. Nem lehet messzire, csak egy szatyrot emelt ki a kocsiból és átlábal a töltésen.

— Ettetek már? Hoztam egy kis ezt-azt. Aztán megbuggyanunk a Tiszában. Jó ám itt a part. Szép homokosok a padok.

De amíg ezt mondja, kocsija dudáját hosszan kiereszti. Visszhangzik a tájék. Négyágú duda. Nem olyan szimpla, mint akármelyik duda. Egy idő múlva megjelenik Juli a gát tetején.

— Nekem szóltál, Zoli? — kérdi a lábát támaszra dobva.

— Nem, Blaha Lujzának — élcelődött vissza a barátom, fogát vicsorítva.

Föltűnt, hogy az utóbbi időben valami közējük eshetett. Amikor így botra kezdenek beszélni az emberek, azaz hogy az egyik úgy szól, hogy arra már csak bottal lehet válaszolni, ott nagy bajok lehetnek. Csikorognak a kerekek. Az iszony-viszony szekerének kerekei.

Juli durcáskodva billegett le közénk, ujjahegyét nyújtotta Zolinak, de az nem fogadta el, másfelé nézett. Nekem beszélt.

— Holnaptól én leszek a kalauzod, komé, és Julcsi meg megy helyettem művezetni. Nem kell a gazdának örökké az emberei sarkában lenni. Legalább egy kicsit föllélegeznek. Tavalyról is rám avasodott néhány nap, hát azt éljük fel vidáman.

Furcsálltam, hogy nem fogott kezét, pedig tudja szülőföldünkről, hogy ez nagyobb sértés, mint fejbe vágni a másikat. Különösen, ha nincs is oka rá. Julcsi is fortyog, szótlantul, majd szétrobban. De egyszer csak rákezd.

— Akkor itt énrám semmi szükség — mondta, s megindult a kocsija felé. Messziről integetett. — Érezzék jól magukat — s eltűnt a gátórház mögött.

— Na, ez elment — mondta Zoli.

— Majd visszajön — vigasztaltam.

— Ez? Azon az úton már vissza soha nem jön.

— Mi esett közétek?

— Talán húsz év.

— Az ott volt az első pillanattól kezdve.

— Igaz. Nem számított. Most felpúposodott.

Szaván éreztem, fullákol mondanivalójától. Mint a teli locsolókanna. Löttyen ki belőle. S nagyon kellhetek neki, hogy szorító gondjait elmondhassa.

— Amikor hét évvel ezelőtt odajött a sóstói építkezésre, annyi gondom volt rá, mint a többiekre. Igaz, neki sem állt természetében a törleszkedés. Nekisimult, dolgozott azzal a szorgalommal, amivel a brigád többi tagja. Senkinek nem lehetett tüsténkedni, a főnök nyakán csüngen. Nagy volt a társadalmi ellenőrzés. Aki az ő iratlan törvényük szerint többször keveredett a közelembbe, mint amennyit eltűrtek, már ráolvasták. Férfiakra is. Mit akarsz, mi akarsz lenni? Be akarsz kerülni a kegykosárba? Ha valaki dolgozabb volt az átlagosnál, lepisszegték. Piros csizmát akarsz? Ha ebédszünet előtt egy perccel valaki hamarabb fogta meg a szerszámját, már megszólták.

A harmintagú brigádnak volt egy felvett tempója. Ahogy a gépkocsimárkák-nak adva van az utazósebessége. Előzésekör föl lehet zavarni százra, de az utazósebesség továbbra is nyolcvan. Ha egy munka kezdett elomposodni a kezünkben, mindig tudtam srófolni a társulatot. De a szokásaikon nem engedtek tartósan változtatni. Eleinte úgy tűnt, Julcsi is beleszürkül a többiek magahordásába. Hónapokig alig vétette magát észre. Kifogás nem lehetett munkája ellen. Figyelte és művelte a rábizottakat. Kitzűzős volt a csoportomnál. Parktűkröket, záportározó-

kat, általában földmunkákat cövekelt körül, de azt olyan pontossággal, hogy mindenféle műszaki ellenőrzésnek megfelelt. Az emberekkel való közlekedése lemosta róla cigány voltát. Pedig nem hízelkedett, alázatoskodott, hogy ne nézzék cigánynak. Közlebről csak havi elszámolások során láthattam. Néha ilyenkor összejöttünk, ünnepeztünk. A vadonban. Bogrács alá gyújtottunk, de nagy dáridókat soha nem csaptunk, mert erre se pénzünk, se időnk nem volt. Kicsi heje-hujákon üldögéltünk egymás mellett, s mindig az újdonság hatásával lepett meg. Semmi külszíni szépség rajta. Talán mert én mindig teltebb nőkre voltam programozva. Ő meg soványka volt, akár valami balett-táncos. Arcán kislányos pattanások, de azért a külszín mögött valahogy kisejtettem szépségét. Úgy tartottam, hogy bimbó. Mikor eljön az ideje, majd kivirul. Hogy mikor, kinek, ki tudhatta? Láttam fekete szeme mélységes mélységét, aminek kútjában olykor, ha örült valaminek, parázsos tüzek gyulladoztak. Égetett. Pörge pillája, szemöldökének íve, mozdulatának ringása szép nő majdani elősejlését mutatta. Értelmessége előrébb járt, mint nőiessége. A beiskolázás örök mozgalom nálunk. Egyszer művezetői tanfolyamra küldtem. Estire. Nem akart nekivágni. Azt mondta, a tudásáról neki nem kell papír. Tanfolyamot, mint a kényszerzubbonyt, úgy adtuk rá. S amikor már rajta volt, semmivel nem lehetett kivenni a tanulás sodrából. Hívhatták barátnői, névnapozhattak, családi lakodalmak bonyolódhattak, ha órája volt, akárhogy kérték a maradásra, vette az ibercockját, ment. Szabályosan, ahogy az órák járnak. Néha félelmesnek tűnt számunkra. Némelyek gyanú alá vették: hapija van neki. De aztán elnézően legyintettek, hogy hiszen hát ráfér. Mert nem tudtuk, hogy járt volna valakivel. Talán a tanfolyamon valamilyen brusztos fiúval összeemeledett. Még szurkoltunk is neki. Ha aranyoskodásból érdeklődtünk, csak a fejét csóválta tiltakozásul. Volt aki moziba menni is látta fekete trikóssal, más meg azt lelkezte, hogy táncos helyen találkozott velük. De ő csak rázta a fejét.

Ami sok mindent jelenthetett. Hogy tényleg megy moziba, és fiúval, és a fiú, fiú. Csak éppen nem az. De hogy melyik az a fiú, azt egy lány sem tudja megmondani, különösen az első időkben.

A brigád pedig, amikor már hosszabb ideje együtt szedték a levegőt, összeszoktak, a napi gondjai között tartotta Julcsi sorsát. Ugrasztották, s ajánlgattak neki.

Dolgozott a sóstói építkezésen egy táborig kovácműhely. Nagy erejű legények csöngették benne az üllőt. Volt közöttük egy fene jókedvű legény. Ez nem titkolta érdeklődését Julcsi iránt. Munka után a bódéja elé ült, várakozott kihelyezett bajusszal, virággal, kedves szavakkal. De Julcsi napok alatt elihingette. Kérdezte tőle:

— Mi járatban erre, jó ember? Másnap: — Mi feslik, szép ember?

A fiú pár nap múlva rájött, hogy nincs értelme.

Ipari vonattal rengeteg földet szállítottunk az átrendezésnél. Jóvágású masiniszta gyerekek füttyögtek Julira a mozdonyról. Szemét sem emelte föl. Az ajánlközesokat kislányos mosolygással fogadta, azt hiszem, akkor még aludt benne az elképzelés.

De míg Zoli levegőt akart venni, hogy folytassa mondókáját, ijedelemmel teli hang szaladt közénk a gát tetejéről.

— Emberek, kérjenek rendőri segítséget, két ember fölakasztotta magát itt egy fára!

Megdermedtünk. A halál kaszája után markot verő koporsós voltam én valamikor. De ettől el lehet szokni. És most fogalmaztam meg, hogy az itteni Tiszagalériában tavaszi szélfiak csatangolnak szerelmesen a fák között. Két ember meg itt vetett véget az életének.

